

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદીત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહીં. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

ગુજરાત ઉચ્ચ ન્યાયલય, અમદાવાદ

ફોજદારી વિવિધ અરજી નં. ૫૮૧૯ સન ૨૦૦૯

(એફ.આઈ.આર./આદેશ રદ કરવા માટે)

મંજૂરી અને હસ્તાક્ષર માટે:

માનનીય ન્યાયાધીશ જે.બી. પારડીવાળા

=====

શું સ્થાનિક સમાચારપત્રોના પ્રતિનિધિઓને આ ચુકાદો જોવા માટે પરવાનગી આપવામાં આવી શકે? ૨ પત્રકારને મોકલવાનું કે નહીં ? ૩ શું ન્યાયમૂર્તિશ્રી ચુકાદાની અંતીમ નકલ જોવાનું ઈચ્છે છે? ૪ શું આ કેસમાં ભારતના સંવિધાન, ૧૯૫૦ અથવા તેના હેઠળ કરવામાં આવેલા કોઈ આદેશના અર્થઘટન સંબંધે કાયદાનો કોઈ સારભૂત પ્રશ્ન સામેલ છે? ૫ શું તેને દિવાની ન્યાયાધીશને પરિપત્રીત માટે મોકલવાનું છે ?

=====

દીપકભાઈ રતિલાલ પટેલ અને પ....અરજદાર(ઓ) વિરુદ્ધ

ગુજરાત રાજ્ય અને ૧....પ્રતિવાદી(ઓ)

=====

ઉપસ્થીતી :

અરજદાર(ઓ) નં. ૧ – ૬ તરફથી શ્રી પ્રદીપ પટેલ,

વકીલ પ્રતિવાદી(ઓ) નં. ૨ માટે નોટિસ બજાવેલ છે

પ્રતિવાદી(ઓ) નં. ૧ તરફથી શ્રી કે.પી. રાવલ, અતિરિક્ત જાહેર ફરિયાદી

=====

કોરમ: માનનીય શ્રી ન્યાયાધીશ જે.બી. પારડીવાળા

તારીખ : ૨૬/૦૮/૨૦૧૪

૧. મૌખિક ચુકાદો આ અરજી દ્વારા, અરજદારો પ્રતિવાદી ક્રમાંક ૨ દ્વારા નોંધાવવામાં આવેલી એફ.આઈ.આર., જે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમો ૪૮૮-એ, ૩૨૩, ૫૦૬(૨) સાથે કલમ ૧૧૪ તથા કલમો ૩ અને ૭ હેઠળના ગુના બાબતે, ફતેહગંજ પોલીસ સ્ટેશન, બરોડા ખાતે દિનાંક ૧૬મી ડિસેમ્બર, ૨૦૦૮ની સી.આર. ક્રમાંક ૧-૨૫૪ ઓફ ૨૦૦૮ તરીકે નોંધાયેલ છે, તેને રદ કરવા માટે ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૪૮૨ હેઠળ આ અદાલતની અંતર્નિહિત સત્તાઓનો આશરો લે છે.

દહેજ પ્રતિબંધ અધિનિયમ. પ્રતિવાદી નં. ૨ દ્વારા નોંધાવવામાં આવેલી એફ.આઈ.આર.નું પરિણામે પાદરા ખાતેના વિદ્વાન પ્રથમ વર્ગના ન્યાયિક મેજિસ્ટ્રેટની અદાલતમાં આરોપપત્ર દાખલ કરવામાં આવ્યું.

૨. કાર્યવાહીના શીર્ષકમાં અરજદાર ક્રમાંક ૧ પ્રતિવાદી ક્રમાંક ૨ના પતિ છે. અરજદાર ક્રમાંક ૨ પ્રતિવાદી ક્રમાંક ૨ની જેઠાણી છે (અરજદાર ક્રમાંક ૧ના મોટા ભાઈની પત્ની). અરજદાર ક્રમાંક ૩ અરજદાર ક્રમાંક ૧ની ભત્રીજી છે. અરજદાર ક્રમાંક ૪ અરજદાર ક્રમાંક ૧ના ભાઈ છે (પ્રતિવાદી ક્રમાંક ૨ના દિયર). અરજદાર

ક્રમાંક ૫ પ્રતિવાદી ક્રમાંક ૨ની દેરાણી છે (અરજદાર ક્રમાંક ૪ની પત્ની), અને અરજદાર ક્રમાંક ૬ અરજદાર ક્રમાંક ૧ની બહેન છે (પ્રતિવાદી ક્રમાંક ૨ની નાણંદ).

૩. એવું પ્રતીત થાય છે કે આ મામલો પ્રથમ તકે ૧૩મી મે, ૨૦૦૮ના રોજ સાંભળવામાં આવ્યો હતો. ઉક્ત તારીખે, અરજીકાર ક્રમાંક ૧ (પ્રતિવાદી ક્રમાંક ૨ના પતિ)ને લગતી હદ સુધીની અરજી દબાવવામાં આવી નહોતી.

૪. આ અરજી હવે માત્ર અરજદારો ક્રમાંક ૨ થી ૬ જેટલી જ મર્યાદિત છે. તા. ૧૩મી મે, ૨૦૦૮ના રોજ આ અદાલતના વિદ્વાન એકલ ન્યાયાધીશે નીચે મુજબનો આદેશ કર્યો હતો:—

"૧) . અરજદારો તરફથી હાજર વિદ્વાન વકીલે રજૂઆત કરી કે અરજદાર ક્રમાંક ૧ના સંબંધમાં આ અરજી દબાવવામાં આવતી નથી.

૨). અરજદારો તરફથી વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી યોગેશ લખાણી એ આ અદાલતનું ધ્યાન ફરીયાદમાં કરવામાં આવેલા આક્ષેપો તરફ તેમજ હાલના અરજદારો દ્વારા વર્ષ ૨૦૦૬ માં દાખલ કરાયેલ છૂટાછેડાની અરજી તરફ દોર્યું હતું અને પ્રતિવાદી પત્ની, પ્રતિવાદી નં.૨ દ્વારા નાગરિક અદાલત સમક્ષ દાખલ કરાયેલા જવાબ તરફ પણ આ અદાલતનું ધ્યાન દોર્યું હતું. વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ દ્વારા વધુમાં એવું પણ રજૂ કરવામાં આવ્યું છે કે પ્રતિવાદી પત્ની વર્ષ ૨૦૦૪ થી તેના પતિથી અલગ રહે છે અને હાલની ફરીયાદ વર્ષ ૨૦૦૮ માં દાખલ કરવામાં આવી છે.

૩) ઉપરોક્ત પરિસ્થિતિને ધ્યાનમાં રાખીને, ૨૮.૬.૨૦૦૯ ના રોજ પરત ફરવાની નોટિસ જારી કરવામાં આવે છે. સુશ્રી તૃષા પટેલ, વિદ્વાન એ.પી.પી., પ્રતિવાદી ક્રમાંક ૧ તરફથી નોટિસની તામીલનો ત્યાગ કરે છે. પેરા ૫(બી) મુજબ અસ્થાયી અંતરિમ રાહત મંજૂર કરવામાં આવે છે. હાલના અરજદાર ક્રમાંક ૧ અંગે જ્યાં સુધી પ્રશ્ન છે, આ અરજી દબાવવામાં આવતી નથી. ”

૫) ૧૧મી માર્ચ, ૨૦૧૦ના રોજ, આ મામલો વધુ સુનાવણી માટે હાથ ધરવામાં આવ્યો હતો. તે તારીખે, અદાલતે નીચેનો આદેશ કર્યો હતો:-

પક્ષકારોના વિદ્વાન વકીલોને સાંભળવામાં આવ્યા. અરજદારો તરફથી વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી વા.ય.એસ. લખાણી રજૂ કરે છે કે બેબી પાલક નામની એક બાળકીનો જન્મ ૩૦.૧૧.૨૦૦૨ના રોજ થયો હતો, તે બાબત વિવાદાસ્પદ નથી અને આક્ષેપો વર્ષ ૨૦૦૪ પછીના નથી. ભરણપોષણ અંગેની અરજીમાં પણ પતિના સગાસંબંધીઓ વિરુદ્ધ કોઈ આક્ષેપો કરવામાં આવ્યા નહોતા. મધ્યસ્થી કેન્દ્ર સમક્ષ પ્રયાસો કરવામાં આવ્યા હતા, પરંતુ પત્ની દ્વારા કરવામાં આવેલી અતિશય માંગણીને ધ્યાનમાં લેતાં, વિવાદનો સમાધાન થઈ શકે તેમ નથી. ઉપરોક્ત પરિસ્થિતિને ધ્યાને લેતાં, ૧૩.૫.૨૦૦૯થી અમલમાં રહેલી વચગાળાની રાહત અરજદાર ક્રમાંક ૨, ૩, ૪, ૫ અને ૬ બાબતે ચાલુ રાખવામાં આવે તેવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે. પ્રતિવાદી ક્રમાંક ૨ તરફથી વિદ્વાન વકીલ રજૂ કરે છે કે ફૂરતાના આક્ષેપો પ્રથમ દ્રષ્ટિએ સ્થાપિત થાય છે અને આરોપપત્ર દાખલ કરવામાં આવ્યું છે, તથા અરજદારોને ઉપલબ્ધ ઉપાયને ધ્યાને લેતાં, અરજદારોના હિતમાં માંગવામાં

આવેલી રાહત મંજૂર કરવા માટે આ અદાલતે પોતાની સત્તાઓનો ઉપયોગ ન કરવો જોઈએ.

પક્ષકારોની તરફેથી હાજર થયેલ વિદ્વાન વકીલોને સાંભળ્યા બાદ અને પ્રકરણના હકીકતો તથા પરિસ્થિતિઓનો વિચાર કરતાં, જ્યારે અરજદાર ક્રમાંક ૧ પતિ સંબંધે આ અરજી દબાવવામાં આવતી નથી અને અરજદાર ક્રમાંક ૨, ૩, ૪, ૫ અને ૬ વિરુદ્ધ કરાયેલા આક્ષેપોની પ્રકૃતિને ધ્યાનમાં લેતાં તેમજ આ અદાલત દ્વારા તા. ૧૩.૫.૨૦૦૮ના રોજ પસાર કરાયેલા આદેશમાં જે નોંધવામાં આવ્યું છે તેના પ્રકાશમાં, હું નિયમ જારી કરવા તરફ ઝુકાવ ધરાવું છું.

નિયમ.

આ કેસનો અંતિમ નિકાલ થાય ત્યાં સુધી અરજદાર ક્રમાંક ૨, ૩, ૪, ૫ અને ૬ બાબતે અગાઉ મંજૂર કરવામાં આવેલ આંતરિમ રાહત ચથાવત્ ચાલુ રહેશે.

૬. તેથી, ઉપરોક્ત મુજબ જોવામાં આવે છે કે તા. ૧૧મી માર્ચ, ૨૦૧૦ના રોજ આ અરજીમાં નિયમ જારી કરવામાં આવ્યો હતો અને અરજદારો ક્રમાંક ૨, ૩, ૪, ૫ અને ૬ સંદર્ભે અગાઉ આપવામાં આવેલી આંતરિમ રાહત કેસના અંતિમ નિકાલ સુધી ચાલુ રાખવાનો આદેશ કરવામાં આવ્યો હતો.

૭. એવું પણ જણાય છે કે પ્રતિવાદી નં.૨નું અગાઉ વિદ્વાન વકીલ શ્રી મુકેશ બી. દવે દ્વારા પ્રતિનિધિત્વ કરવામાં આવતું હતું. તારીખ ૩ ડિસેમ્બર,

૨૦૧૩ના રોજ અદાલતના ધ્યાન પર લાવવામાં આવ્યું હતું કે શ્રી દવે, જેઓએ પ્રતિવાદી નં.૨ની તરફેથી પોતાની હાજરી નોંધાવી હતી, તેઓ સિવિલ ન્યાયાધીશ બન્યા હતા. તે અનુસાર, રજિસ્ટ્રીને પ્રતિવાદી નં.૨ને શ્રી મુકેશ દવેના સ્થાને અન્ય કોઈ વકીલ રાખવા માટે નોટિસ જારી કરવાની દિશા આપવામાં આવી હતી. અભિલેખ પરથી જણાય છે કે વડી અદાલત દ્વારા જારી કરવામાં આવેલ વહીવટી નોટિસ પ્રતિવાદી નં.૨ને તામિલ કરવામાં આવી છે, તેમ છતાં પ્રતિવાદી નં.૨એ વ્યક્તિગત રીતે અથવા તેના વકીલ મારફતે હાજર થવાનું પસંદ કર્યું નથી. તેથી, પ્રતિવાદી નં.૨ની ગેરહાજરીમાં આ મામલો અદાલત સમક્ષ અંતિમ સુનાવણી માટે હાથ ધરવામાં આવે છે.

૮. પ્રતિવાદી નં. ૨ દ્વારા નોંધાવવામાં આવેલી પ્રથમ માહિતી અહેવાલનો સાર અને તાત્પર્ય એવું જણાય છે કે તે પતિ અને પત્ની વચ્ચેનો વૈવાહિક વિવાદ છે, પરંતુ સામાન્ય રીતે જેમ થાય છે તેમ અન્ય તમામ કુટુંબજનોને પણ આરોપી વ્યક્તિઓ તરીકે તેમાં સંડોવવામાં આવ્યા છે. અરજદાર નં. ૨ દીપિકાબેન, અરજદાર નં. ૧ ના ભાઈની પત્ની છે. મને જણાવવામાં આવ્યું છે કે દીપિકાબેન વિધવા છે અને તે બરોડા જિલ્લાના પાદરા ખાતે સ્વતંત્ર રીતે નિવાસ કરે છે. દીપિકાબેનને આશરે ૨૦ વર્ષની ઉંમરની એક પુત્રી છે. અરજદાર નં. ૩ હેતલબેન, અરજદાર નં. ૧ ની ભત્રીજી છે અને તે ગોત્રી ખાતે તેના સાસરિયા ઘરે રહે છે. અરજદાર નં. ૩ ના લગ્ન વર્ષ ૨૦૦૬ માં થયા હતા અને તેના લગ્ન પહેલાં તે દિલ્લી ખાતે રહેતી હતી. અરજદાર નં. ૪ અને ૫ પતિ-પત્ની છે અને બંને દિલ્લી ખાતે રહે

છે. અરજદાર નં. ૪, અરજદાર નં. ૧ ના ભાઈઓમાંથી એક છે. અરજદાર નં. ૬, જે અરજદાર નં. ૧ ની બહેન છે, તે બરોડા ખાતે તેના સાસરિયા ઘરે રહે છે.

૯. પ્રતિવાદી ક્રમાંક ૨ નો એવો કેસ છે કે તેનું અરજદાર ક્રમાંક ૧ સાથે તારીખ ૧૭મી જાન્યુઆરી, ૨૦૦૦ ના રોજ લગ્ન થયું હતું અને આ દાંપત્યમાંથી એક બાળકીનો જન્મ થયો હતો, જે એફ.આઈ.આર. નોંધાવાની વેળાએ આશરે ૬ વર્ષની હતી. વધુમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે લગ્ન પછી તે તેની સાસુ, સસરા, દીર, નણંદ વગેરેનો સમાવેશ ધરાવતા સંયુક્ત કુટુંબમાં રહેવા લાગી હતી. વધુમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે શરૂઆતમાં લગ્નની તારીખથી છ મહિનાની અવધિ સુધી તેનું વૈવાહિક જીવન સામાન્ય હતું અને તે સુખી હતી. જોકે, ત્યારબાદ તેના સાસરિયાના કુટુંબના સભ્યોએ તેને સતાવવાનું શરૂ કર્યું હતું. તેણે એવો આક્ષેપ કર્યો છે કે દહેજરૂપે રૂપિયા ૧૦ લાખની માંગણી કરવામાં આવી હતી, કારણ કે તેનો પતિ એટલે કે અરજદાર ક્રમાંક ૧ ને બીજાના ધંધા માટે નાણાંની જરૂર હતી. વધુમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે તેના માતા-પિતા તેને બધું સારું થઈ જશે એમ કહી સાંત્વના આપતા હતા અને તેથી તે તેના સાસરિયે જ રહેતી રહી હતી. વધુમાં એવો પણ આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો છે કે તેના પતિ તથા સાસરિયાના ઘરના અન્ય કુટુંબસભ્યોને તેણે બાળકી જન્માવી તે બાબતે ઘણી નારાજગી હતી. એવો આક્ષેપ છે કે સાસરિયાના ઘરના કુટુંબસભ્યો તેને મહેણાં મારતા અને માનસિક સતામણી કરતા હતા.

૧૦. આમ, પ્રતિવાદી ક્રમાંક ૨ના જણાવ્યા મુજબ, તેના પતિ સાથેના

વૈવાહિક સંબંધોમાં તણાવ ઊભો થયો. તેના જણાવ્યા મુજબ, પરિવારના અન્ય સભ્યો તેના પતિને ઉશ્કેરતા હતા અને આવી ઉશ્કેરણીના કારણે તેનો પતિ તેની સાથે કૂર વર્તન કરતો હતો.

૧૧. એફ.આઈ.આર. ના સાદા વાંચન પરથી એવું જણાય છે કે, તેના પોતાના સ્વીકાર મુજબ, તે વર્ષ ૨૦૦૪ સુધી તેના વૈવાહિક ગૃહમાં રહી હતી, અને ત્યારબાદ, તેણે વૈવાહિક ગૃહ છોડી દીધું અને તેના પિતૃગૃહમાં રહેવા લાગી હતી. પ્રતિવાદી નં.૨ એ તે પછી ચાર વર્ષના ગાળાપશ્ચાત્ એટલે કે ૨૦૦૮ માં એફ.આઈ.આર. નોંધાવી હતી.

૧૨. અરજદારોની તરફેથી હાજર થયેલા વિદ્વાન વકીલ શ્રી પટેલે રજૂઆત કરી કે પ્રતિવાદી ક્રમાંક ૨ દ્વારા નોંધાવવામાં આવેલી એફ.આઈ.આર. કાયદાની પ્રક્રિયાનો દુરુપયોગ સિવાય અન્ય કંઈ નથી. શ્રી પટેલના જણાવ્યા મુજબ, પ્રતિવાદી ક્રમાંક ૨ એ તેના પતિ સાથે સંબંધિત પરિવારના કોઈપણ સભ્યને છોડ્યો નથી. શ્રી પટેલે રજૂઆત કરી કે પ્રતિવાદી ક્રમાંક ૨ થી ૬ એ એફ.આઈ.આર. નોંધાવવાના સમયે અલગ રહેતા હોવા છતાં, તેમને એફ.આઈ.આર.માં આરોપી તરીકે દર્શાવવામાં આવ્યા છે. માત્ર દબાણ લાવવાના હેતુસર જ પતિના અન્ય સંબંધીઓને આ ફરિયાદ પક્ષમાં ખેંચવામાં આવ્યા છે. શ્રી પટેલે રજૂ કર્યું કે જ્યાં સુધી અરજદાર ક્રમાંક ૪ અને ૫ નો સંબંધ છે, તેઓ છેલ્લા બે વર્ષથી દિલ્લી ખાતે સેવા બજાવે છે અને ત્યાં જ રહે છે, અને પ્રતિવાદી ક્રમાંક ૨ ના વ્યક્તિગત જીવન સાથે

તેમનો કોઈપણ રીતે સંબંધ નથી. એ જ રીતે, અન્ય અરજદારો પણ સ્વતંત્ર રીતે રહે છે અને પ્રતિવાદી ક્રમાંક ૨ ના પારિવારિક જીવન સાથે તેમનો કોઈપણ રીતે સંબંધ નથી

૧૩. શ્રી પટેલે રજૂઆત કરી કે તા. ૩૦મી જાન્યુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ પાલક નામની પુત્રીના જન્મ પછી પ્રતિવાદી ક્રમાંક ૨ એ પોતાના વૈવાહિક ગૃહમાં પરત આવવાનો ઇનકાર કર્યો હતો. વર્ષ ૨૦૦૨થી પ્રતિવાદી ક્રમાંક ૨ પોતાના પિતૃગૃહે રહે છે. લગ્ન સમયે પણ પ્રતિવાદી ક્રમાંક ૨ ના માતા-પિતાએ થોડા મહત્વપૂર્ણ તથ્યો દબાવી રાખ્યા હતા. પ્રતિવાદી ક્રમાંક ૨ એ અરજદાર ક્રમાંક ૧ સાથેના લગ્ન પહેલાં આત્મહત્યા કરવાનો પ્રયાસ પણ કર્યો હતો અને તે સંદર્ભે તેની વિરુદ્ધ વડોદરાના રાવપુરા પોલીસ સ્ટેશનમાં સી.આર. ક્રમાંક ૪૧૭/૧૯૯૯ તરીકે ફરિયાદ નોંધાઈ હતી. શ્રી પટેલે રજૂઆત કરી કે પતિએ વડોદરાની વિદ્વાન નાગરિક ન્યાયાધીશ (એસ.ડી.) ની અદાલતમાં એચ.એમ.પી. ક્રમાંક ૧૦૭/૨૦૦૬ તરીકે છૂટાછેડાની અરજી દાખલ કરી છે અને તે આજદિન સુધી બાકી છે.

૧૪. બીજી તરફ, રાજ્ય તરફથી હાજર રહેલા શ્રી કે.પી. રાવલ, વિધાવંત વધારાના જાહેર અભિયોજકે, આ અરજીનો વિરોધ કરતાં રજૂઆત કરી છે કે અરજદાર ક્રમાંક ૨ થી ૬ સામે પ્રથમ માહિતી અહેવાલમાં આક્ષેપો કરવામાં આવ્યા છે. શ્રી રાવલ રજૂ કરે છે કે એફ.આઈ.આર.નું સાદું વાચન કરવાથી સંજોય ગુનાનું આચરણ થયેલું હોવાનું પ્રકાશમાં આવે છે અને એફ.આઈ.આર.માં કરવામાં આવેલા આક્ષેપો

સાચા છે કે ખોટા છે તેની તપાસમાં અદાલતે પ્રવેશ કરવો જોઈએ નહીં. નોંધ પર રહેલા પુરાવાના આધારે આરોપી વ્યક્તિઓની દોષિતતા અંગે નિર્ણય કરવો તે નીચલી અદાલતનું કાર્ય છે. શ્રી રાવલના જણાવ્યા મુજબ, પોલીસ દ્વારા આરોપપત્ર દાખલ કરવામાં આવ્યું છે અને નીચલી અદાલત **ડિફેન્ડન્ટ**ણાની પ્રક્રિયા દરમિયાન રજૂ થનારા પુરાવાના આધારે આરોપી અરજદારોના દોષ અંગે નિર્ણય કરશે.

૧૫. પક્ષકારોની તરફેથી હાજર થયેલા વિદ્વાન વકીલોને સાંભળ્યા બાદ અને નોંધપરના સામગ્રીનું અવલોકન કર્યા બાદ, આ અરજીમાં મારા વિચારાધીન આવતો એકમાત્ર પ્રશ્ન એ છે કે ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૪૮૨ હેઠળની મારી અંગભૂત સત્તાઓનો ઉપયોગ કરીને પ્રથમ માહિતી અહેવાલને રદ કરવા માટે અરજદારો દ્વારા કોઈ મામલો સ્થાપિત કરવામાં આવ્યો છે કે નહીં.

૧૬. હવે આ બાબત સુસ્થાપિત છે કે સંહિતાની કલમ ૪૮૨ હેઠળની સત્તાનો ઉપયોગ મર્યાદિત પ્રમાણમાં, સાવધાનીપૂર્વક અને તકેદારી સાથે, માત્ર ત્યારે જ કરવો જોઈએ જ્યારે એવો ઉપયોગ કલમમાં જ નિર્ધારિત કસોટીઓથી સમર્થિત થતો હોય. આ બાબત પણ સુસ્થાપિત છે કે સંહિતાની કલમ ૪૮૨ વડી અદાલતને કોઈ નવી સત્તા અર્પણ કરતી નથી, પરંતુ ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતા અમલમાં આવ્યાથી પહેલાં અદાલત પાસે રહેલી સ્વભાવસિદ્ધ સત્તાને માત્ર જાળવી રાખે છે. એવી ત્રણ પરિસ્થિતિઓ છે, જેમાં સ્વભાવસિદ્ધ અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરી શકાય, એટલે કે (૧) સંહિતા હેઠળના કોઈ આદેશને અમલમાં મૂકવા માટે,

(૨) અદાલતી પ્રક્રિયાના દુરુપયોગને રોકવા માટે, અને (૩) અન્યથા ન્યાયના હેતુઓ સુનિશ્ચિત કરવા માટે.

૧૭. ગુનાની તપાસ એ એવું ક્ષેત્ર છે, જે વિશેષરૂપે માત્ર પોલીસ અધિકારીઓ માટે અનામત રાખવામાં આવ્યું છે, અને તે ક્ષેત્રમાં તેમની સત્તાઓ નિર્બંધ છે, જો સુધી દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાના ભાગ ૧૨ હેઠળની જોગવાઈઓનું કડક પાલન કરીને સંજોગ ગુનાની તપાસ કરવાની સત્તાનો કાયદેસર ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. સંહિતાની કલમ ૪૮૨ હેઠળની સત્તાઓનો ઉપયોગ કરતી વખતે, અદાલત અપીલની અદાલત અથવા પુનરીક્ષણ અદાલત તરીકે કાર્ય કરતી નથી. ઉપર નોંધ્યા મુજબ, આ કલમ હેઠળનો સ્વભાવસિદ્ધ અધિકારક્ષેત્ર વ્યાપક હોવા છતાં, તેનો ઉપયોગ મિતવ્યયી રીતે, સાવધાનીપૂર્વક અને ચેતનાપૂર્વક, અને માત્ર ત્યારે જ થવો જોઈએ જ્યારે એવો ઉપયોગ આ જ કલમમાં વિશિષ્ટપણે નિર્ધારિત કસોટીઓથી ન્યાયસંગત ઠરે. તે વાસ્તવિક અને સત્વસભર ન્યાય કરવા માટે, જેનાં સંચાલન માટે જ અદાલતો અસ્તિત્વમાં છે, ન્યાયના ઋણરૂપે વાપરવામાં આવવો જોઈએ. ન્યાયની પ્રગતિ માટે અદાલતની સત્તા અસ્તિત્વમાં છે અને જો તે સત્તાનો દુરુપયોગ કરીને અન્યાય ઊભો કરવાનો કોઈ પ્રયાસ કરવામાં આવે, તો એવો દુરુપયોગ અટકાવવાની સત્તા અદાલત પાસે છે. જે કોઈ કાર્યવાહીનો પરિણામ અન્યાયમાં થાય અને ન્યાયની પ્રગતિને અવરોધે, તેવી કાર્યવાહીને ચાલુ રહેવા દેવું અદાલતી પ્રક્રિયાનો દુરુપયોગ ગણાશે. આ સત્તાઓનો ઉપયોગ કરતી વખતે, જો અદાલતને એવું જણાય કે કોઈ કાર્યવાહીની શરૂઆત કે તેનો ચાલુ રહેવું અદાલતી પ્રક્રિયાનો

દુરુપયોગ સમાન છે, અથવા તેવી કાર્યવાહી રદ કરવાથી અન્યથા ન્યાયના હેતુઓ સિદ્ધ થાય છે, તો અદાલત એવી કાર્યવાહી રદ કરવામાં ન્યાયસંગત ઠરે છે. જ્યારે ફરિયાદ દ્વારા કોઈ ગુનો પ્રગટ થતો નથી, ત્યારે અદાલત તથ્યનો પ્રશ્ન તપાસી શકે છે. જ્યારે ફરિયાદને રદ કરવાની માંગ કરવામાં આવે છે, ત્યારે ફરીયાદીએ શું આક્ષેપ કર્યો છે અને આક્ષેપોને સંપૂર્ણરૂપે સ્વીકારવામાં આવે તો પણ કોઈ ગુનો બને છે કે નહીં, તેનું મૂલવણ કરવા માટે સંબંધિત સામગ્રી પર નજર કરવી માન્ય છે.

૧૮. આર.પી. કપૂર વિ. પંજાબ રાજ્ય (એ.આઈ.આર. ૧૯૬૦ એસ.સી. ૮૬૬) માં સર્વોચ્ચ અદાલતે એવા કેટલાક પ્રકારના કેસોનું સંક્ષેપમાં વર્ણન કર્યું હતું, જેમાં કાર્યવાહી રદ કરવા માટે સ્વાભાવિક સત્તાનો ઉપયોગ કરી શકાય છે અને કરવો જોઈએ.

- ૧) જ્યાં સ્પષ્ટપણે એવું દેખાય છે કે કાર્યવાહી શરૂ કરવા અથવા ચાલુ રાખવા સામે કાનૂની પ્રતિબંધ છે, ઉદાહરણ તરીકે, મંજૂરીનો અભાવ;
- ૨) જ્યાં પ્રથમ માહિતી અહેવાલ અથવા ફરિયાદમાં કરવામાં આવેલ આક્ષેપો, તેમનો ચથાર્થ સ્વીકાર કરીને અને સંપૂર્ણરૂપે માન્ય રાખતાં, આક્ષેપિત ગુનો રચતા નથી; ૩) જ્યાં આક્ષેપો ગુનો બને છે, પરંતુ કોઈ કાનૂની પુરાવો રજૂ કરવામાં આવ્યો નથી અથવા રજૂ કરવામાં આવેલ પુરાવો આરોપ સાબિત કરવામાં સ્પષ્ટપણે અથવા પ્રત્યક્ષ રીતે નિષ્ફળ જાય છે.

૧૯. સર્વોચ્ચ અદાલતે, સ્ટેટ ઓફ એ.પી. વિ. વંગવીટી નાગૈયા ના કેસમાં, જે એ.આઈ.આર. ૨૦૦૯ એસ.સી. ૨૬૪૬ માં અહેવાલિત છે, ઉપર ઉલ્લેખિત કલમ (૩) નું અર્થઘટન કરતાં આ મુજબ અવલોકન કર્યું હતું:

"ક. છેલ્લી શ્રેણી સાથે વ્યવહાર કરતી વખતે, તે બાબત ધ્યાનમાં રાખવી અગત્યની છે કે એક તરફ એવો કેસ, જેમાં કોઈ કાનૂની પુરાવો જ ન હોય અથવા એવો પુરાવો હોય જે કરવામાં આવેલા આક્ષેપો સાથે સ્પષ્ટપણે અસંગત હોય, અને બીજી તરફ એવો કેસ, જેમાં કાનૂની પુરાવો હોય અને જેની મૂલવણી કરતાં તે આક્ષેપોને સમર્થન આપે પણ શકે અને ન પણ આપે, એમ બંને વચ્ચેનો ભેદ સમજી રાખવો જરૂરી છે. સંહિતાની કલમ ૪૮૨ હેઠળ અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરતી વખતે, વડી અદાલત સામાન્ય રીતે આ બાબતે તપાસમાં પ્રવેશતી નથી કે પ્રશ્નાધીન પુરાવો વિશ્વસનીય છે કે નહીં અથવા તેની ચુકિતસંગત મૂલવણી પરથી આક્ષેપ ટકી શકશે નહીં કે કેમ. તે નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશનું કાર્ય છે. ન્યાયિક પ્રક્રિયા નિઃસંદેહ દમન અથવા અનાવશ્યક હેરાનગતિનું સાધન બનવી જોઈએ નહીં. અદાલતે વિવેકાધિકારનો ઉપયોગ કરતી વખતે સાવચેત અને વિવેકપૂર્ણ રહેવું જોઈએ અને પ્રક્રિયા જારી કરતાં પહેલાં તમામ સંબંધિત તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓનો વિચાર કરવો જોઈએ, નહિતર તે કોઈ ખાનગી ફરિયાદી ના હાથમાં અનાવશ્યક રીતે કોઈપણ વ્યક્તિને હેરાન કરવા માટે વેરઝેર કાઢવાનું સાધન બની શકે. તે જ સમયે, આ કલમ એવો ઉપાય પણ નથી કે જે આરોપીને ફરિયાદ પક્ષની કાર્યવાહી ટૂંકાવી દેવા અને તેની અચાનક સમાપ્તિ લાવવા માટે સોંપવામાં આવ્યો હોય. સંહિતાની કલમ ૪૮૨ હેઠળ સત્તા પ્રયોગનો વ્યાપ અને ઓળખપાત્ર ગુનાઓ સંબંધિત એવા કેસોની શ્રેણીઓ, જેમાં કોઈપણ અદાલતની પ્રક્રિયાનો દુરુપયોગ અટકાવવા અથવા અન્યથા ન્યાયના હિતોની સુરક્ષા કરવા વડી અદાલત તેની સત્તાનો ઉપયોગ કરી શકે, તે બાબતો આ અદાલતે સ્ટેટ ઓફ હરિયાણા વિ. ભજન લાલ [૧૯૯૨ સપ્. (૧) એસ.સી.સી. ૩૩૫] માં કેટલીક વિગત સાથે નિર્ધારિત કરી હતી. તેમ છતાં, એક ચેતવણીરૂપ નોંધ ઉમેરવામાં આવી હતી કે આ સત્તાનો ઉપયોગ મર્યાદિત પ્રમાણમાં અને તે પણ અત્યંત દુર્લભમાંથી અત્યંત દુર્લભ

કેસોમાં જ કરવો જોઈએ. આ અદાલતે સૂચવેલી દષ્ટાંતરૂપ શ્રેણીઓ આ મુજબ છે:

- (૧) જ્યાં પ્રથમ માહિતી અહેવાલમાં અથવા ફરિયાદમાં કરાયેલા આક્ષેપો, ભલે તેઓને તેમના ચથાર્થ સ્વરૂપે લઈને અને સંપૂર્ણપણે સ્વીકારી લેવામાં આવે, તોપણ પ્રથમદ્રષ્ટ્યે કોઈ ગુનો રચતા નથી અથવા આરોપી વિરુદ્ધ કોઈ મામલો સ્થાપિત કરતા નથી.
- (૨) જ્યાં પ્રથમ માહિતી અહેવાલમાં કરાયેલા આક્ષેપો અને એફ.આઈ.આર. સાથે સંલગ્ન અન્ય સામગ્રી, જો કોઈ હોય, જ્ઞાનપાત્ર ગુનો પ્રગટ કરતાં નથી, જેથી સંહિતાની કલમ ૧૫૬(૧) હેઠળ પોલીસ અધિકારીઓ દ્વારા તપાસ કરવી ન્યાયસંગત ઠરતી નથી, સિવાય કે સંહિતાની કલમ ૧૫૫(૨)ના વ્યાપક્ષેત્રમાં આવતા મેજિસ્ટ્રેટના આદેશ હેઠળ હોય.
- (૩) જ્યાં એફ.આઈ.આર. અથવા ફરિયાદમાં કરવામાં આવેલા અવિવાદિત આક્ષેપો અને તેના સમર્થનમાં એકત્રિત કરાયેલ પુરાવા કોઈપણ ગુનાના આચરણનું પ્રકટીકરણ કરતા નથી અને આરોપી વિરુદ્ધ કેસ બનતો નથી.
- (૪) જ્યાં એફ.આઈ.આર.માં કરાયેલા આક્ષેપો સંજોય ગુનો રચતા ન હોય પરંતુ માત્ર અસંજોય ગુનો રચતા હોય, ત્યાં સંહિતાની કલમ ૧૫૫(૨) હેઠળ કલ્પિત મુજબ મેજિસ્ટ્રેટના આદેશ વિના પોલીસ અધિકારી દ્વારા કોઈ તપાસ કરવાની પરવાનગી નથી.
- (૫) જ્યાં એફ.આઈ.આર. અથવા ફરિયાદમાં કરવામાં આવેલા આક્ષેપો એટલા હાસ્યાસ્પદ અને સ્વભાવતઃ અવિશ્વસનીય હોય કે જેના આધારે કોઈપણ સમજદાર વ્યક્તિ ક્યારેય એવો ન્યાયસંગત નિષ્કર્ષે પહોંચી શકે નહીં કે આરોપી વિરુદ્ધ કાર્યવાહી કરવા માટે પૂરતો આધાર ઉપલબ્ધ છે.
- (૬) જ્યાં કાર્યવાહી શરૂ કરવા અને ચાલુ રાખવા બાબતે સંહિતાની કોઈપણ

જોગવાઈમાં અથવા સંબંધિત અધિનિયમમાં (જેના અંતર્ગત ફોજદારી કાર્યવાહી સ્થાપિત કરવામાં આવી હોય) સ્પષ્ટ કાનૂની પ્રતિબંધ નિહિત કરવામાં આવ્યો હોય અને/અથવા જ્યાં સંહિતામાં અથવા સંબંધિત અધિનિયમમાં પીડિત પક્ષની ફરિયાદ માટે અસરકારક ઉપચાર પૂરો પાડતી વિશિષ્ટ જોગવાઈ હોય.

(૭) જ્યાં કોઈ ફોજદારી કાર્યવાહી સ્પષ્ટ રીતે દુર્ભાવનાપૂર્ણ હેતુથી પ્રેરિત હોય અને/અથવા જ્યાં કાર્યવાહી આરોપી સામે બદલો લેવા તથા ખાનગી અને વ્યક્તિગત વૈરભાવના કારણે તેને હાનિ પહોંચાડવાના ગુપ્ત હેતુસર દુરાશયપૂર્વક શરૂ કરવામાં આવી હોય.

૨૦. ઉપરોક્ત સિદ્ધાંતોને ધ્યાનમાં રાખીને, અરજદારો ક્રમાંક ૨ થી ૬ સુધીના સંબંધમાં એફ.આઈ.આર. રદ કરવાની પાત્ર છે કે નહીં તે મને વિચારવું જરૂરી છે. અરજદાર ક્રમાંક ૨ થી ૬નો અરજદાર ક્રમાંક ૧ સાથે, એટલે કે ફરિયાદી એવા પ્રતિવાદી ક્રમાંક ૨ના પતિ સાથે, શું સંબંધ છે તે હું અગાઉથી જ દર્શાવી ચૂક્યો છું.

૨૧. એફ.આઈ.આર. અને આરોપપત્રના દસ્તાવેજોનું સાદું વાંચન કરતાં જ સ્પષ્ટ થાય છે કે પ્રતિવાદી નં. ૨ દ્વારા કરવામાં આવેલા આક્ષેપો અત્યંત અસ્પષ્ટ, સામાન્ય અને વ્યાપક સ્વરૂપના છે, જેમાં કોઈપણ ગુનાહિત વર્તનના ચોક્કસ બનાવો દર્શાવવામાં આવ્યા નથી. જોકે પ્રતિવાદી નં. ૨ પોતાના પતિ પ્રત્યે વધુ અસંતોષ ધરાવે છે, અને સ્પષ્ટ હેતુસર તેણે એફ.આઈ.આર.માં પોતાના પતિના તમામ નજીકના સગાસંબંધીઓને પક્ષકાર તરીકે સામેલ કર્યા છે. પોલીસએ પણ, જે સાક્ષીઓ પ્રતિવાદી નં. ૨ના માતા-પિતા અને અન્ય સગાસંબંધીઓ સિવાય બીજા કોઈ નથી, તેમના રૂઢિપ્રાય નિવેદનો નોંધ્યા હોવાનું જણાય છે અને આરોપપત્ર

દાખલ કર્યું છે. કોઈ વ્યક્તિને ગુનાહિત વર્તનના કોઈ ચોક્કસ બનાવો નોંધ પર લાવ્યા વગર માત્ર સામાન્ય અને વ્યાપક આક્ષેપોના આધારે ફોજદારી કેસનો સામનો કરવા મજબૂર કરવામાં આવે, તો તે અદાલતની પ્રક્રિયાનો દુરુપયોગ સિવાય બીજું કંઈ નથી. અદાલત પર એવી ફરજ આવે છે કે ફરિયાદમાં કરવામાં આવેલા આક્ષેપોની સઘન તપાસણી કરીને પ્રાથમિક દષ્ટિએ જાણવા પ્રયત્ન કરે કે આક્ષેપોમાં સત્યનો કોઈ અંશ છે કે નહીં, અથવા તેઓ માત્ર કેટલાંક વ્યક્તિઓને ફોજદારી આરોપમાં સપડાવવાના એકમાત્ર હેતુથી કરવામાં આવ્યા છે. અદાલતની પ્રક્રિયાના દુરુપયોગને અટકાવવા અને બેઈમાન વાદકારોના હાથે નિર્દોષ વ્યક્તિઓને ખોટા ફરિયાદ પક્ષથી બચાવવા, ફોજદારી કાર્યવાહી, ભલે તે આરોપ ઘડવાના તબક્કે હોય, જો તુરંત અને ખોટી જણાય, તો પ્રારંભિક સ્તરે જ રદ કરવામાં આવવી જોઈએ.

૨૨. પ્રીતી ગુપ્તા વિ. ઝારખંડ રાજ્ય, જે ૨૦૧૦ ક્રિમિનલ લો જર્નલ ૪૩૦૩(૧) માં અહેવાલિત છે, તેમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું:—

“૨૮. આ સામાન્ય જાણકારીની બાબત છે કે દુર્ભાગ્યવશ આપણા દેશમાં વૈવાહિક વાદવિવાદોમાં ઝડપથી વધારો થઈ રહ્યો છે. આ અદાલત સહિત આપણા દેશની બધી અદાલતો વૈવાહિક કેસોથી છલકાઈ રહી છે. આથી સ્પષ્ટપણે દર્શાય છે કે સમાજના મોટી સંખ્યામાં લોકોના કુટુંબજીવનમાં અસંતોષ અને અશાંતિ વ્યાપેલી છે.

૨૯. અદાલતોને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૪૯૮—એમાંથી ઉદ્ભવતા મોટા પ્રમાણમાં કેસો પ્રાપ્ત થઈ રહ્યા છે, જે નીચે મુજબ છે : “૪૯૮—એ. પતિ અથવા પતિનો સગો દ્વારા સ્ત્રીને ફૂરતા કરવી.— જે કોઈ, કોઈ સ્ત્રીનો પતિ

અથવા તેના પતિનો સગો હોવા છતાં, આવી સ્ત્રીને ફૂરતાને આધીન કરે, તે ત્રણ વર્ષ સુધી લંબાઈ શકે તેવી મુદતના કારાવાસથી દંડનીય થશે અને દંડ માટે પણ જવાબદાર રહેશે. સ્પષ્ટીકરણ. – આ કલમના હેતુઓ માટે, 'ફૂરતા'નો અર્થ નીચે મુજબ છે :

(એ) કોઈપણ ઈરાદાપૂર્વકનું એવું વર્તન, જેનું સ્વરૂપ એવું હોય કે જે સ્ત્રીને આત્મહત્યા કરવા દોરી જવાની સંભાવના ધરાવતું હોય અથવા સ્ત્રીના જીવન, અંગ અથવા આરોગ્યને (ભલે તે માનસિક હોય કે શારીરિક) ગંભીર ઈજા અથવા જોખમ પહોંચાડે; અથવા

(બી) સ્ત્રીની સતામણી, જ્યાં આવી સતામણીનો હેતુ તેને અથવા તેની સાથે સંબંધિત કોઈપણ વ્યક્તિને કોઈપણ સંપત્તિ અથવા મૂલ્યવાન જામીન અંગેની કોઈપણ ગેરકાયદેસર માંગણી પૂર્ણ કરવા માટે દબાણ કરવાનો હોય, અથવા એવી માંગણી પૂર્ણ કરવામાં તેના દ્વારા અથવા તેની સાથે સંબંધિત કોઈપણ વ્યક્તિ દ્વારા થયેલ નિષ્ફળતાના કારણે થતી હોય."

૩૦. એ સામાન્ય અનુભવનો વિષય છે કે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૪૮૮-એ હેઠળની આવી મોટાભાગની ફરીયાદો ક્ષુદ્રક મુદ્દાઓ અંગે, યોગ્ય વિચારવિમર્શ કર્યા વગર, ક્ષણિક ઉશ્કેરાટમાં દાખલ કરવામાં આવે છે. અમારી સમક્ષ આવી મોટી સંખ્યામાં ફરીયાદો આવે છે, જે સદ્ભાવનાપૂર્વકની પણ હોતી નથી અને આડહેતુથી દાખલ કરવામાં આવે છે. તે જ સમયે, દહેજ સંબંધિત સતામણીના સાચા કેસોની સંખ્યામાં ઝડપથી થતો વધારો પણ ગંભીર ચિંતાનો વિષય છે. ૩૧. વકીલ મંડળના વિદ્વાન સભ્યો પર પરિવારજીવનની સામાજિક રચના બગડે નહિ અથવા ધ્વસ્ત ન થાય તે સુનિશ્ચિત કરવાની વિશાળ સામાજિક જવાબદારી અને ફરજ છે. તેઓએ સુનિશ્ચિત કરવું જોઈએ કે નાની ઘટનાઓના અતિશયોક્તિભર્યા

વર્ણનો ફોજદારી ફરીયાદોમાં પ્રતિબિંબિત ન થાય. બહુમતી ફરીયાદો તો તેમની સલાહથી અથવા તેમની સંમતિથી દાખલ કરવામાં આવે છે. એક ઉત્તર વ્યવસાય સાથે સંકળાયેલા વકીલ મંડળના વિદ્વાન સભ્યોએ તેની ઉત્તર પરંપરાઓ જાળવી રાખવી જોઈએ અને કલમ ૪૮૮ –એ હેઠળની દરેક ફરીયાદને એક મૂળભૂત માનવીય સમસ્યા તરીકે લેવી જોઈએ તથા તે માનવીય સમસ્યાનું સૌહાર્દપૂર્ણ નિરાકરણ લાવવા પક્ષકારોને મદદ કરવા ગંભીર પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. તેઓએ પોતાની શ્રેષ્ઠ ક્ષમતા મુજબ પોતાની ફરજો બજાવવી જોઈએ જેથી સમાજની સામાજિક રચના, શાંતિ અને શાંતતા અખંડિત રહે. વકીલ મંડળના સભ્યોએ એ પણ સુનિશ્ચિત કરવું જોઈએ કે એક ફરીયાદના કારણે અનેક કેસો ઊભા ન થાય.

૩૨. દુર્ભાગ્યવશ, ફરિયાદ દાખલ કરતી વખતે આવી ફરિયાદના અર્થસૂચક પરિણામો અને તેના પ્રભાવો ફરિયાદી દ્વારા યોગ્ય રીતે અનુમાનવામાં આવતા નથી કે આવી ફરિયાદ ફરિયાદી, આરોપી અને તેના નજીકના સગાસંબંધીઓને અતિઅસહ્ય હેરાનગતિ, માનસિક વ્યથા અને પીડા સુધી દોરી શકે છે.

૩૩. ન્યાયનો પરમ હેતુ સત્યનો શોધ કરવો, દોષિતને દંડિત કરવો અને નિર્દોષનું રક્ષણ કરવું છે. આવી ફરિયાદોમાં બહુમતી કેસોમાં સત્યનો શોધ કરવો અતિ દુષ્કર કાર્ય હોય છે. પતિ તથા તેના તમામ નજીકના સગાસંબંધીઓને તેમાં સંડોવવાની વૃત્તિ પણ અસામાન્ય નથી. કેટલીક વાર, ફોજદારી વિચારણાના સમાપન પછી પણ, વાસ્તવિક સત્ય શું છે તે નિશ્ચિત કરવું મુશ્કેલ રહે છે. આવી

ફરિયાદોનો વિચાર કરતી વખતે અદાલતોએ અતિશય સાવચેતી અને સતર્કતા દાખવવાની હોય છે અને વૈવાહિક મામલાઓમાં વ્યવહારુ હકીકતોને ધ્યાનમાં લેવાની ફરજ પડે છે. પતિના નજીકના સગાસંબંધીઓ, જે જુદા જુદા શહેરોમાં રહેતા હતા અને ફરિયાદી રહેતી હતી તે સ્થળે ક્યારેય ગયા ન હતા અથવા બહુ ઓછા જતા હતા, તેમના વિરુદ્ધ હેરાનગતિના આક્ષેપોનું સ્વરૂપ સંપૂર્ણપણે ભિન્ન હોય છે. ફરિયાદમાં કરાયેલા આક્ષેપોની અત્યંત કાળજીપૂર્વક અને વિવેકપૂર્ણ રીતે તપાસ કરવી આવશ્યક છે. અનુભવ દર્શાવે છે કે લાંબી અને લંબાયેલી ફોજદારી વિચારણાઓ પક્ષકારો વચ્ચેના સંબંધોમાં ક્લેષ, કડવાશ અને તીખાશ પેદા કરે છે. આ બાબત પણ સર્વવિદિત છે કે ફરિયાદી દ્વારા દાખલ કરાયેલા કેસોમાં જો પતિ અથવા પતિના સગાસંબંધીઓને થોડા દિવસો માટે પણ જેલમાં રહેવું પડે, તો સૌહાર્દપૂર્ણ સમાધાનની શક્યતાઓ સંપૂર્ણપણે નષ્ટ થઈ જાય છે. પીડાની પ્રક્રિયા અતિશય લાંબી અને વેદનાપૂર્ણ હોય છે.

૩૪. આ કેસથી વિમુખ થવા પહેલાં, અમે આ અવલોકન કરવું ઇચ્છીએ છીએ કે સમગ્ર જોગવાઈનું વિધાનમંડળ દ્વારા ગંભીરતાપૂર્વક પુનઃપરીક્ષણ કરવું આવશ્યક છે. આ પણ સર્વવિદિત બાબત છે કે ઘટનાના અતિશયોક્તિસભર વર્ણનો મોટી સંખ્યામાં ફરિયાદોમાં પ્રતિબિંબિત થાય છે. અતિસંકલનની વૃત્તિ પણ અત્યંત મોટી સંખ્યાના કેસોમાં પ્રતિબિંબિત થાય છે.

૩૫. ફોજદારી કાર્યવાહી સૌ સંબંધિત પક્ષો માટે અસીમ કષ્ટો ઊભા કરે છે.

નીચલી અદાલતમાં અંતે નિર્દોષ છૂટકારો મળ્યો હોય તો પણ અપમાનજનક પીડાના ઊંડા ધા મિટાવી શકાતા નથી. દુર્ભાગ્યવશ, આવી મોટી સંખ્યામાં થયેલી ફરિયાદોએ માત્ર અદાલતોને જ બોજગ્રસ્ત કરી નથી, પરંતુ સમાજની શાંતિ, સૌહાર્દ અને સુખાકારીને અસર કરતી વિશાળ સામાજિક અશાંતિ પણ પેદા કરી છે. હવે સમય આવી ગયો છે કે વિધાનમંડળે વાસ્તવવાદી પરિસ્થિતિઓને ધ્યાનમાં લઈને હાલના કાયદામાં યોગ્ય ફેરફારો કરે. વિધાનમંડળ માટે આવશ્યક છે કે તે જાણકારીસભર જાહેર મત અને વ્યવહારુ વાસ્તવિકતાઓને ધ્યાનમાં લઈને કાયદાની સંબંધિત જોગવાઈઓમાં જરૂરી ફેરફારો કરે. અમે રજિસ્ટ્રીને નિર્દેશ આપીએ છીએ કે આ ચુકાદાની એક નકલ કાનૂન આયોગને તથા ભારત સરકારના સંઘ કાનૂન સચિવને મોકલે, જેથી તેઓ સમાજના વ્યાપક હિતમાં યોગ્ય પગલાં લેવા માટે તે માનનીય કાયદા અને ન્યાય મંત્રી સમક્ષ મૂકી શકે. ”

૨૩. ઉપરોક્ત પરિપ્રેક્ષ્યમાં, સર્વોચ્ચ અદાલતે અરનેશ કુમાર વિ. બિહાર રાજ્ય, ફોજદારી અપીલ નં. ૧૨૭૭ સન ૨૦૧૪, જેનો નિર્ણય ૨ જુલાઈ, ૨૦૧૪ના રોજ કરવામાં આવ્યો હતો, તે મામલામાં આપેલ અત્યંત તાજા ઉચ્ચારનો ઉલ્લેખ કરવો પણ યોગ્ય રહેશે. ઉક્ત મામલામાં, અરજદારે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૪૮૮એ અને દહેજ પ્રતિબંધ અધિનિયમ, ૧૯૬૧ની કલમ ૪ હેઠળના કેસમાં પોતાની ધરપકડ થવાની ભીતિ રાખીને, વડી અદાલત પાસેથી તે જ રાહત મેળવવામાં નિષ્ફળ ગયા બાદ, સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ આગોતરા જામીન માટે પ્રાર્થના કરી હતી. તે સંદર્ભમાં, સર્વોચ્ચ અદાલતે પરિચ્છેદ ૬, ૭ અને ૮ ધ્યાનમાં લેવા યોગ્ય છે. તે નીચે પુનઃઉત્પન્ન કરવામાં આવે છે:—

"૬. તાજેતરના વર્ષોમાં વૈવાહિક વિવાદોમાં અસાધારણ વધારો થયો છે. આ દેશમાં લગ્ન સંસ્થાને અત્યંત આદરપૂર્વક માન આપવામાં આવે છે. ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૪૯૮-અ પતિ તથા તેના સગાસંબંધીઓના હાથે સ્ત્રીને થતી હેરાનગતિના ઉપદ્રવનો સામનો કરવા માટેના ઘોષિત હેતુસર અમલમાં લાવવામાં આવી હતી. કલમ ૪૯૮-અ સંજોગ અને બિનજામીનપાત્ર ગુનો હોવાને કારણે, અસંતોષિત પત્નીઓ દ્વારા ઢાલ તરીકે નહીં પરંતુ હથિયાર તરીકે વપરાતી જોગવાઈઓમાં તેને એક શંકાસ્પદ ગૌરવસ્થાન પ્રાપ્ત થયું છે. હેરાનગતિ કરવાનો સૌથી સરળ માગ એ છે કે આ જોગવાઈ હેઠળ પતિ અને તેના સગાસંબંધીઓની ધરપકડ કરાવવામાં આવે. ઘણાં કેસોમાં પથારીવશ વૃદ્ધ દાદા-દાદી તેમજ દાયકાઓથી વિદેશમાં વસવાટ કરતી તેની બહેનોની પણ ધરપકડ કરવામાં આવે છે. ગૃહ મંત્રાલયના નેશનલ ક્રાઈમ રેકૉર્ડ્સ બ્યુરો દ્વારા પ્રકાશિત "ઈન્ડિયામાં અપરાધ ૨૦૧૨ આંકડાશાસ્ત્ર" દર્શાવે છે કે વર્ષ ૨૦૧૨ દરમિયાન ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૪૯૮-અ હેઠળના ગુનામાં સમગ્ર ભારતમાં ૧,૯૭,૭૬૨ વ્યક્તિઓની ધરપકડ કરવામાં આવી હતી, જે વર્ષ ૨૦૧૧ કરતાં ૯.૪% વધુ હતી. વર્ષ ૨૦૧૨માં આ જોગવાઈ હેઠળ ધરપકડ કરાયેલા લોકોમાં લગભગ ચોથો ભાગ સ્ત્રીઓનો હતો, એટલે કે ૪૭,૯૫૧, જે દર્શાવે છે કે પતિઓની માતાઓ અને બહેનોને પણ તેમની ધરપકડના જાળમાં ઉદારપણે સામેલ કરવામાં આવી હતી. ભારતીય દંડ સંહિતા હેઠળ નોંધાયેલા કુલ ગુનાઓમાં ધરપકડ કરાયેલ કુલ વ્યક્તિઓમાંથી તેનો હિસ્સો ૬% છે. દંડ સંહિતાની વિવિધ કલમો હેઠળ થયેલા કુલ ગુનાઓમાં તેનો હિસ્સો ૪.૫% છે, જે ચોરી અને ઇજા સિવાયના અન્ય કોઈપણ ગુના કરતાં વધુ છે. ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૪૯૮અ હેઠળના કેસોમાં આરોપપત્ર રજૂ કરવાની દર ૯૩.૬% જેટલી ઊંચી છે, જ્યારે દોષારોપણનો દર માત્ર ૧૫% છે, જે

તમામ પ્રકારોમાં સૌથી નીચો છે. કુલ ૩,૭૨,૭૦૬ કેસો વિચારણાધીન છે, જેમાંથી વર્તમાન અંદાજ મુજબ આશરે ૩,૧૭,૦૦૦ કેસો નિર્દોષ છૂટકારામાં પરિણમવાની શક્યતા છે.

૭. ધરપકડ અપમાન લાવે છે, સ્વતંત્રતાને સીમિત કરે છે અને સદાકાળ માટે ઘા મૂકી જાય છે. કાયદા નિર્માતાઓ આ જાણે છે અને પોલીસ પણ જાણે છે. કાયદા નિર્માતાઓ અને પોલીસ વચ્ચે એક સંઘર્ષ છે અને એવું લાગે છે કે પોલીસએ તેનો પાઠ શીખ્યો નથી; એવો પાઠ જે દંડ પ્રક્રિયા સંહિતામાં અંતર્નિહિત છે અને સમાવવામાં આવ્યો છે. સ્વતંત્રતાના છ દાયકાઓ પછી પણ તે પોતાની ઔપનિવેશિક છબીમાંથી બહાર આવી નથી; મોટા ભાગે તેને હેરાનગતિ, દમનના સાધન તરીકે જ માનવામાં આવે છે અને નિશ્ચિતપણે જનતાનો મિત્ર માનવામાં આવતી નથી. ધરપકડ કરવાની કઠોર સત્તાનો ઉપયોગ કરતી વખતે સાવચેતી રાખવાની જરૂરિયાત પર અદાલતો દ્વારા વારંવાર ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે, છતાં ઇચ્છિત પરિણામ મળ્યું નથી. ધરપકડ કરવાની સત્તા તેની અહંકારવૃત્તિને ઘણો ફાળો આપે છે અને મેજિસ્ટ્રેટશ્રેણી દ્વારા તેના પર નિયંત્રણ રાખવામાં થયેલ નિષ્ફળતા પણ એટલી જ જવાબદાર છે. એટલું જ નહીં, ધરપકડ કરવાની સત્તા પોલીસ ભ્રષ્ટાચારના લાભદાયક સ્ત્રોતોમાંથી એક છે. પહેલાં ધરપકડ કરો અને પછી બાકી કાર્યવાહી આગળ વધારો એવો અભિગમ નિંદનીય છે. સંવેદનશીલતાનો અભાવ ધરાવતા અથવા વાંકાટૅંકા હેતુથી કાર્ય કરતા પોલીસ અધિકારીઓ માટે તે સહેલાઈથી ઉપયોગી સાધન બની ગયું છે.

૮. કાયદા આયોગો, પોલીસ આયોગો અને આ અદાલતે વિશાળ સંખ્યામાં ચુકાદાઓમાં ધરપકડની સત્તાનો ઉપયોગ કરતી વખતે વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતા અને સામાજિક વ્યવસ્થા વચ્ચેનું સંતુલન જાળવવાની

આવશ્યકતા પર ભાર મૂક્યો છે. પોલીસ અધિકારીઓ ધરપકડ એ માન્યતાથી કરે છે કે તેઓ પાસે તેવી સત્તા છે. ધરપકડથી સ્વતંત્રતા પર મર્યાદા આવે છે, અપમાન થાય છે અને સદાકાળ માટે ઘા રહી જાય છે, તેથી અમારો દષ્ટિકોણ ભિન્ન છે. અમારો મત છે કે માત્ર એટલા માટે કે ગુનો બિનજામીનપાત્ર અને સંજોય છે અને તેથી પોલીસ અધિકારીઓ માટે કાયદેસર રીતે ધરપકડ કરવી શક્ય છે, એટલા આધારે કોઈ ધરપકડ થવી જોઈએ નહીં. ધરપકડ કરવાની સત્તાનું અસ્તિત્વ એક બાબત છે, પરંતુ તેનો ઉપયોગ ન્યાયસંગત છે કે નહીં તે સંપૂર્ણપણે બીજી બાબત છે. ધરપકડ કરવાની સત્તા ઉપરાંત, પોલીસ અધિકારીઓએ તેના કારણોનું ચુકિતપૂર્ણ સમર્થન કરી શકવું જોઈએ. કોઈ વ્યક્તિ વિરુદ્ધ ગુનો કર્યો હોવાનો માત્ર આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો હોય એટલા આધારે નિયમિત રીતે ધરપકડ કરી શકાતી નથી. કોઈ પોલીસ અધિકારી માટે એ વિવેકપૂર્ણ અને બુદ્ધિસંગત રહેશે કે આક્ષેપની વાસ્તવિકતા અંગે કેટલીક તપાસ પછી ચુકિતપૂર્ણ સંતોષ પ્રાપ્ત કર્યા વિના ધરપકડ ન કરવામાં આવે. આ કાનૂની સ્થિતિ હોવા છતાં, વિધાનમંડળને કોઈ સુધારો જણાયો નહોતો. ધરપકડોની સંખ્યા ઘટી નહોતી. અંતે, સંસદને હસ્તક્ષેપ કરવો પડ્યો અને વર્ષ ૨૦૦૧ માં ૨જૂ થયેલા કાયદા આયોગના ૧૭૭મા અહેવાલની ભલામણના આધારે, ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૪૧ (ટૂંકમાં ‘સી.આર.પી.સી.’), વર્તમાન સ્વરૂપે અમલમાં આવી. નોંધપાત્ર છે કે આવી ભલામણ કાયદા આયોગે વર્ષ ૧૯૯૪માં જ ૨જૂ કરેલા તેના ૧૫૨મા અને ૧૫૪મા અહેવાલોમાં પણ કરી હતી.

૨૪. ગીતા મહેરોત્રા અને અન્ય વિ. ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્યના કેસમાં, જે એ.આઈ.આર. ૨૦૧૩, એસ.સી. ૧૮૧ માં અહેવાલિત છે, તેમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું:—

"૧૯. આ કેસના તથ્યો તરફ આવતાં, જ્યારે એફ.આઈ.આર.ની વિગતોનું પરિશીલન કરવામાં આવે છે, ત્યારે સ્પષ્ટ થાય છે કે કુમારી ગીતા મહેરોત્રા અને રામજી મહેરોત્રા વિરુદ્ધ તેમના નામોના સાધારણ ઉદ્દેખ સિવાય કોઈ આક્ષેપો નથી, જેઓને એફ.આઈ.આર.માં સામેલ કરવામાં આવ્યા છે; પરંતુ વૈવાહિક વિવાદમાં પરિવારના સભ્યોના નામોનો માત્ર સાધારણ ઉદ્દેખ, વિષયમાં તેમની સક્રિય સંડોવણી અંગેના આક્ષેપ વિના, તેમના વિરુદ્ધ ગુનાનો સંજ્ઞાન લેવા ન્યાયસંગત ઠરી શકે નહીં, અને તે કરતી વખતે અનુભવથી સાબિત થતી આ હકીકતને અવગણી શકાય નહીં કે વૈવાહિક વિવાદમાં ઉદ્ભવતા ઘરેલુ ઝઘડામાં આખા કુટુંબના સભ્યોને સંડોવવાની વૃત્તિ હોય છે, વિશેષ કરીને જો એવું લગ્ન પછી ટૂંક સમયમાં બન્યું હોય તો.

૨૦. આ તબક્કે આ અદાલતે જી.વી. રાવ વિ. એલ.એચ.વી. પ્રસાદ અને અન્ય, જેનો અહેવાલ (૨૦૦૦) ૩ એસ.સી.સી. ૬૯૩ માં પ્રસિદ્ધ થયો છે, તે મામલામાં નોંધેલી યોગ્ય નોંધપાત્ર ટિપ્પણી ધ્યાનમાં લેવી સંબંધિત રહેશે, જેમાં દાંપત્ય વિવાદના પ્રસંગે આ અદાલતે એવો નિષ્કર્ષ કર્યો હતો કે વડી અદાલતે દાંપત્ય વિવાદમાંથી ઊભી થયેલી ફરિયાદ, જેમાં કુટુંબના તમામ સભ્યોને દાંપત્ય વિવાદ સંબંધિત કાર્યવાહીમાં ખેંચી લેવામાં આવ્યા હતા, તેને રદ કરવી જોત હતી, અને તેવી કાર્યવાહી રદ કરવામાં આવી હતી. લોર્ડશીપ્સે તેમાં નીચે મુજબનું અવલોકન કર્યું હતું, જેના સાથે અમે સંપૂર્ણપણે સહમત છીએ કે: "તાજેતરના સમયમાં દાંપત્ય વિવાદોમાં વધારો થયો છે. લગ્ન એક પવિત્ર સંસ્કાર છે, **જિસકા** મુખ્ય હેતુ યુવા દંપતીને જીવનમાં સ્થિર થવા અને શાંતિપૂર્વક જીવન જીવવા સક્ષમ બનાવવાનો છે. પરંતુ નાના-મોટા દાંપત્ય કલહો અચાનક ભભૂકી ઊઠે છે, જે ઘણીવાર

ગંભીર સ્વરૂપ ધારણ કરે છે અને તેના પરિણામે ઘોર ગુનાઓ સર્જાય છે, જેમાં કુટુંબના વડીલો પણ સંકળાઈ જાય છે; પરિણામે, જે લોકો માર્ગદર્શન આપી શક્યા હોત અને સમાધાન કરાવી શક્યા હોત, તેઓને ફોજદારી કેસમાં આરોપી તરીકે ગોઠવાતા તેઓ નિરાધાર બની જાય છે. દાંપત્ય વિવાદ સંબંધિત મુકદ્દમાબાજીને પ્રોત્સાહન ન આપવાના ઘણા કારણો છે, જેને અહીં ઉદ્દેખવાની જરૂર નથી, જેથી પક્ષકારો પોતાની ભૂલો પર વિચાર કરી શકે અને કાયદાની અદાલતમાં વર્ષો સુધી ચાલતી લડત લડવાને બદલે પરસ્પર સંમતિથી વિવાદોનો સૌહાર્દપૂર્વક અંત લાવી શકે; કારણ કે આવી કાર્યવાહી પૂર્ણ થવામાં વર્ષો વીતી જાય છે અને તે દરમિયાન પક્ષકારો વિવિધ અદાલતોમાં પોતાના કેસોની પાછળ દોડતા-દોડતા પોતાની ‘ચોંવન’ની વય ગુમાવી બેસે છે.”

આ બાબતમાં ન્યાયાધીશોએ લીધેલો અભિપ્રાય એવો હતો કે અદાલતો આવા વિવાદોને પ્રોત્સાહન આપશે નહીં.

૨૧. એ.આઈ.આર. ૨૦૦૩ એસ.સી. ૧૩૮૬ માં અહેવાલિત બી.એસ. જોશી અને અન્ય વિ. હરિયાણા રાજ્ય અને અન્યના મામલામાં વધુ એક પ્રકરણમાં એવો અવલોકન કરવામાં આવ્યો હતો કે, ભારતીય દંડ સંહિતામાં કલમ ૪૯૮એ સમાવવામાં આવેલ પ્રકરણ ૨૦એ દાખલ કરવાનો હેતુ સ્ત્રીને તેના પતિ દ્વારા અથવા તેના પતિના સગાઓ દ્વારા આપવામાં આવતી યાતના અટકાવવાનો હતો, તે બાબતમાં કોઈ શંકા નથી. કલમ ૪૯૮એ એ દૃષ્ટિએ ઉમેરવામાં આવી હતી કે, પતિ અને તેના સગાઓ, જે પત્નીને તેના સગાઓ પાસેથી દહેજની ગેરકાયદેસર માંગણીઓ પૂર્ણ કરાવવા માટે હેરાન કરે છે અથવા યાતના આપે છે, તેમને દંડિત કરી શકાય. પરંતુ જો પત્ની પતિ અને તેના સગાઓ સામે કલમ ૪૯૮એ હેઠળ કાર્યવાહી શરૂ કરે અને ત્યારબાદ તેણીએ તેના

પતિ અને તેના સગાઓ સાથેના વિવાદોનો સમાધાન કરી લીધો હોય અને પત્ની તથા પતિ પરસ્પર સંમતિથી છૂટાછેડા માટે સંમત થયા હોય, તો વડી અદાલત દ્વારા અંતર્નિહિત સત્તાઓનો ઉપયોગ કરવાનો ઈનકાર કરવો યોગ્ય ગણાય નહીં, કારણ કે તે સ્ત્રીને વહેલામાં વહેલી તકે સમાધાન કરવાની પ્રક્રિયામાં અવરોધરૂપ બનશે. તેથી, ન્યાયના હેતુઓ સિદ્ધ કરવા માટે એફ.આઈ.આર. રદ કરવું આવશ્યક બને છે, અને ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતા ની કલમ ૩૨૦ રદ કરવાની સત્તાનો ઉપયોગ કરવામાં અવરોધરૂપ બનશે નહીં. તેમ છતાં, આવી સત્તાનો ઉપયોગ કરવો કે નહીં કરવો તે દરેક કેસના તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓ પર આધારિત અલગ મુદ્દો રહેશે. ”

૨૫. તેથી, ઉપરોક્તમાંથી એવું જણાઈ આવે છે કે સર્વોચ્ચ અદાલતે નોંધ્યું છે કે વિવાહિત સ્ત્રી દ્વારા આવી ફરિયાદોમાં તેના પતિના તમામ સગાસંબંધીઓને માત્ર તેઓ સૌને હેરાન કરવાની દૃષ્ટિએ જ તેમાં સંડોવવાની વૃત્તિ જોવા મળે છે, ભલે તેઓ આક્ષેપિત ગુનામાં દૂરથી પણ સંકળાયેલા ન હોય.
૨૬. એકવાર ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમો ૪૮૮એ/૪૦૬/૩૨૩ તથા દહેજ પ્રતિબંધ અધિનિયમની કલમો ૩ અને ૭ હેઠળ પ્રથમ માહિતી અહેવાલ નોંધાઈ જાય પછી, આક્ષેપો અસ્પષ્ટ, અનિર્દિષ્ટ અથવા વધારેલા હોય, અથવા સ્ત્રીને એવી કોઈ શારીરિક અથવા માનસિક હાનિ કે ઈજા પહોંચાડવામાં આવી હોવાનો કોઈ પુરાવો ન હોય કે જેનાથી ગંભીર ઈજા થાય અથવા જીવન, અંગ કે આરોગ્યને જોખમ ઊભું થવાની શક્યતા હોય, તો પણ તે પોલીસ તથા કાયદમ અગેન્સ્ટ વુમન સેલ જેવી સંસ્થાઓના હાથે સહેલાઈથી એવો સાધન બની જાય છે કે તેઓ ઘરપકડની ધમકી આપી સંબંધિત વ્યક્તિઓને હેરાન-પરેશાન કરે, તેમને અસ્તવ્યસ્ત રીતે અહીં-ત્યાં દોડતા કરે અને તેઓને આગોતરા જામીન મળે ત્યાં સુધી પોતાના મિત્રો અથવા સગાસંબંધીઓના ઘરમાં છુપાઈ રહેવા માટે મજબૂર કરે, કારણ કે આ

ગુનો સજોય અને બિનજામીનપાત્ર બનાવવામાં આવ્યો છે. આવી હજારો ફરિયાદો અને કેસો બાકી પડેલા છે અને રોજબરોજ નોંધાઈ રહ્યા છે. પતિના દરેક અને પ્રત્યેક સગાસંબંધીઓને આક્ષેપોમાં ગૂંથતાં વધારેલા અને આક્ષેપો લઈને આગળ આવવાની વૃત્તિ વધી રહી છે અને તેમાં જો કોઈ વ્યક્તિ ઉચ્ચ દરજ્જાની હોય અથવા નબળી સ્થિતિમાં હોય, તો તે વધુ સારી સોદાબાજી અને બ્લેકમેલિંગ માટે સહેલાઈથી નિશાન બની જાય છે.

૨૭. શ્રી રાવલ, વિદ્વાન એ.પી.પી., પોતાના રીતે આ રજૂઆત કરવામાં સાચા હોઈ શકે છે કે અદાલત, સંહિતાની કલમ ૪૮૨ હેઠળની અંતર્નિહિત સત્તાનો ઉપયોગ કરતી વખતે, આક્ષેપોની સત્યતા અંગે તપાસમાં પ્રવેશ ન કરવો જોઈએ, કારણ કે શ્રી રાવલના જણાવ્યા મુજબ, એકવાર ઓળખપાત્ર ગુનો થયાનો ખુલાસો કરતા આક્ષેપો હાજર હોય, તો પછી તેઓ સાચા છે કે ખોટા, તેનો નિર્ણય વિચારણાની સમાપ્તિએ નીચલી અદાલતે કરવા માટે છોડી દેવું જોઈએ. શ્રી રાવલના જણાવ્યા મુજબ, વધુમાં વધુ, અરજદારો ક્રમાંક ૨ થી ૬ પોતાના બચાવમાં ક્રમાંક ૭ની શ્રેણીનો આશરો લઈ શકે, જેમ કે હરિયાણા રાજ્ય (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે દર્શાવ્યું છે.

૨૮. શ્રી રાવલે એવો મુદ્દો ઉઠાવ્યો હોવાથી, તે બાબતનો નિર્ણય કરવો મને આવશ્યક છે, કારણ કે તે મામલાના મૂળ સુધી પહોંચે છે. સુવિધા ખાતર, સર્વોચ્ચ અદાલતે સ્ટેટ ઓફ હરિયાણા (ઉપરોક્ત) માં નિર્ધારિત કરેલી શ્રેણી ૭ અહીં નીચે પુનઃપ્રસ્તુત કરવામાં આવે છે:—

(૭) જ્યાં ફોજદારી કાર્યવાહી સ્પષ્ટપણે દુર્ભાવનાપૂર્વક પ્રેરિત હોય અને/અથવા જ્યાં કાર્યવાહી દુર્ભાવનાપૂર્વક, આરોપી સામે બદલો લેવા તથા ખાનગી અને વ્યક્તિગત વેરભાવને કારણે તેને હાનિ પહોંચાડવાના ગૂઢ હેતુથી શરૂ કરવામાં આવી હોય.

૨૯. મારો એવો મત છે કે ઉપર દર્શાવાયેલ વર્ગ ૭ ને, હાલના જેવા કેસમાં, થોડું ઉદારતાપૂર્વક ધ્યાનમાં લેવું અને લાગુ કરવું જોઈએ. જો અદાલત આ વાતથી સંતોષ પામે કે પતિના તમામ નજીકના સગાસંબંધીઓને ફરિયાદીએ કોઈ ગેરહેતુસર સંડોવ્યા છે, તો પછી પ્રાથમિક માહિતી અહેવાલ અને આરોપપત્રનું સાદા વાચનમાં વાંચન કરતાં તેમાં ફોય ગુનાની આચરણની બાબત પ્રગટ થતી હોય તો પણ, અદાલતે સાર્થક ન્યાય કરવાનો દૃષ્ટિકોણ અપનાવી, પંક્તિઓની વચ્ચે રહેલા ફરિયાદીના તે ગેરહેતુને સમજવો જોઈએ અને મુદ્દાને વ્યવહારુ દૃષ્ટિએ જોવો જોઈએ. માનનીય એ.પી.પી. શ્રી રાવલ દ્વારા રજૂ કરવામાં આવતી કાનૂની દલીલને જો આવા પ્રકારના કેસોમાં યાંત્રિક રીતે લાગુ કરવામાં આવે, તો મારા મતે સંહિતાએ વડી અદાલતને પ્રદાન કરેલી મૂળભૂત સત્તા નિષ્ફળ બની જાય. હું આમ એટલા સરળ કારણસર કહી રહ્યો છું કે જો પત્ની, પતિ સાથેના વિવાદોને કારણે, માત્ર પોતાના પતિને જ નહીં પરંતુ પતિના અન્ય તમામ નજીકના સગાસંબંધીઓને પણ સતાવવાનો નિર્ણય કરે, તો તે એ બાબત સુનિશ્ચિત કરશે કે આવા દરેક સગાસંબંધિ વિરુદ્ધ યોગ્ય આક્ષેપો કરવામાં આવે, ભલે તેને પૂરેપૂરી ખબર હોય કે પતિ અને પત્ની વચ્ચેના વૈવાહિક વિવાદ સાથે તેમનો કોઈ જ સંબંધ નથી. ઘણીવાર વ્યવસાયિક નિષ્ણાતોની સેવાઓ લેવામાં આવે છે અને એકવાર ફરિયાદ કાનૂની બુદ્ધિ ધરાવતા વ્યક્તિ દ્વારા તૈયાર થઈ જાય, ત્યારબાદ તેમાં કોઈ છિદ્રો કે અન્ય ખામીઓ શોધવી અત્યંત મુશ્કેલ બની જાય. તેમ છતાં, તેનો એવો અર્થ થતો નથી કે અદાલતે પોતાની આંખો મૂંઘી દેવી અને લાચાર બની હાથ ઊંચા કરીને એવું કહેવું જોઈએ કે સાચું હોય કે ખોટું, પ્રાથમિક માહિતી અહેવાલ અને આરોપપત્રના કાગળોમાં આક્ષેપો છે અને તે ફોય ગુનાની આચરણ પ્રગટ કરે છે. નિર્દોષ વ્યક્તિઓને સંડોવવાની વધતી જતી વૃત્તિને કારણે જ સર્વોચ્ચ અદાલતે પવન કુમાર વિ. હરિયાણા રાજ્ય, એ.આઈ.આર. ૧૯૯૮ એસ.સી. ૯૫૮ ના કેસમાં અદાલતોને સાવચેત રીતે કાર્ય કરવાની ચેતવણી આપી હતી. સર્વોચ્ચ અદાલતના શબ્દોમાં,

"ઘણીવાર નિર્દોષ વ્યક્તિઓ પણ દુર્ભાવનાપૂર્ણ હેતુઓથી ફસાવવામાં આવે છે અથવા તેમાં ખેંચાઈ આવે છે અને તેથી આવા વ્યક્તિઓને વાસ્તવિક ગુનેગારોથી અલગ પાડવાની કઠિન ફરજ અદાલત પર આવે છે. તેથી, અદાલતોએ આવા કેસોનો સાવચેતીપૂર્વક વ્યવહાર કરવો, પુરાવાનું સાવધાનીથી છટાણીપૂર્વક મૂલવણ કરવું અને પરિસ્થિતિઓની અતિશય કાળજીથી તપાસ કરવી જરૂરી છે."

૩૦. વધુ મહત્વનું એ છે કે, પ્રતિવાદી ક્રમાંક ૨ એ એ બાબતનું કોઈ સ્પષ્ટીકરણ આપ્યું નથી કે તેણીએ એફ.આઈ.આર. નોંધાવવા માટે ચાર વર્ષથી વધુ સમય શા માટે લીધો. શું તેનું કારણ એ હતું કે પતિએ વર્ષ ૨૦૦૬ માં છૂટાછેડાની કાર્યવાહી શરૂ કરી હતી? અરજદારો તરફથી હાજર રહેલા વિદ્વાન એડવોકેટ શ્રી પટેલ દ્વારા મારું ધ્યાન તારીખ ૧૭મી એપ્રિલ, ૨૦૦૮ ની એક નોટિસ તરફ દોરવામાં આવ્યું છે, જે પ્રતિવાદી ક્રમાંક ૨ એ પોતાના વકીલ મારફતે અરજદાર ક્રમાંક ૧ ને પાઠવી હતી, જેમાં પતિના કોઈપણ સગાં-સંબંધીઓ સામેના, જેમાં અરજદાર ક્રમાંક ૨ થી ૬ નો સમાવેશ થાય છે, કોઈપણ આક્ષેપનો જરાય ઉલ્લેખ નથી.

૩૧. અનેક વખત, પત્નીના માતા-પિતા સહિત તેના નજીકના સગાંવહાલાં નાની વાતને બહુ મોટી બનાવી દે છે. પરિસ્થિતિને સંભાળી લેવાની અને લગ્નજીવન બચાવવા માટે શક્ય તમામ પ્રયત્નો કરવાની જગ્યાએ, તેમનું વર્તન અજ્ઞાનતાને કારણે હોય કે પતિ અને તેના કુટુંબજનો પ્રત્યેની નિષ્ફુર દ્વેષભાવનાને કારણે હોય, સામાન્ય અને ક્ષુદ્ર મુદ્દાઓ પર લગ્નજીવનના સંપૂર્ણ વિનાશનું કારણ બને છે. પત્ની, તેના માતા-પિતા અને તેના સગાંવહાલાંના મનમાં સૌપ્રથમ જે વિચાર આવે છે તે પોલીસનો હોય છે, જાણે પોલીસ દરેક બુરાઈનો સર્વઉપચાર હોય. એકવાર મામલો પોલીસ સુધી પહોંચે પછી, પતિ-પત્ની વચ્ચે સમાધાન થવાની વાજબી સંભાવનાઓ હોય

તોય તે નાશ પામે છે. સુસ્થિર લગ્નજીવનનો આધાર સહનશીલતા, પરસ્પર સમાયોજન અને એકબીજા પ્રત્યે આદર રાખવામાં આવેલો છે. એકબીજાની ખામીઓને એક નિશ્ચિત સહન કરી શકાય તેવી મર્યાદા સુધી સહન કરવાની ભાવના દરેક લગ્નજીવનમાં સ્વાભાવિક રીતે રહેલી હોવી જોઈએ. નાનીમોટી ઉગ્રતા, ક્ષુદ્ર મતભેદો દૈનિક જીવનની સામાન્ય બાબતો છે અને સ્વર્ગમાં રચાયેલું કહેવાતું બંધન નાશ પામે એ રીતે તેને વધારી-ચઢાવીને અસંગત પ્રમાણમાં રજૂ કરવું ન જોઈએ. પ્રત્યેક ચોક્કસ કેસમાં શું ફૂરતા ગણાય તે નક્કી કરતી વખતે અદાલતે આ બાબતનું મૂલવવું જોઈએ કે તમામ ઝઘડાઓને એ જ દષ્ટિકોણથી તોળવા જોઈએ, અને તે કરતી વખતે પક્ષકારોની શારીરિક તથા માનસિક પરિસ્થિતિ, તેમનો સ્વભાવ અને સામાજિક દરજ્જો હંમેશા ધ્યાનમાં રાખવો જોઈએ. અતિ તકનીકી અને અતિસંવેદનશીલ દષ્ટિકોણ લગ્ન સંસ્થાના અસ્તિત્વ માટે વિનાશક સાબિત થાય. વૈવાહિક વિવાદોમાં મુખ્ય ભોગ બને છે તે બાળકો. દંપતિઓ તેમના હૃદયમાં એવો વિષ લઈને લડે છે કે લગ્નજીવનનો અંત આવશે તો તેનો તેમના બાળકો પર શું પ્રભાવ પડશે તે અંગે તેઓ એક ક્ષણ માટે પણ વિચારતા નથી. બાળકોના ઉછેરના પ્રશ્ને છૂટાછેડાં અત્યંત સંશયોત્પદ ભૂમિકા ભજવે છે. હું આ કહી રહ્યો છું તેનું એકમાત્ર કારણ એ છે કે સમગ્ર પ્રશ્નને સંવેદનશીલ રીતે હલ કરવાની જગ્યાએ ફોજદારી કાર્યવાહી શરૂ કરવાથી પરસ્પર ક્ષેષભાવના સિવાય બીજું કંઈ જ ઉત્પન્ન થતું નથી. પતિ તથા તેના કુટુંબજનો દ્વારા પત્ની પ્રત્યે ખરેખર દુર્વ્યવહાર અને હેરાનગતિ થયેલ હોય તેવા કેસો હોઈ શકે. આવા દુર્વ્યવહાર અથવા હેરાનગતિની તીવ્રતા ભિન્ન હોઈ શકે. તેમ છતાં, પોલીસ તંત્રનો આશ્રય અંતિમ ઉપાય તરીકે અને તે પણ ફૂરતા તથા હેરાનગતિના ખરેખર સાચા કેસમાં જ લેવો જોઈએ. પોલીસ તંત્રનો ઉપયોગ પતિને બાંધક રાખવા માટે એવો દબાણ સાધન તરીકે કરી શકાય નહીં કે જેથી પત્ની તેના માતા-પિતા અથવા સગાંવહાલાં અથવા મિત્રોના પ્રેરણે તેને દબાવી શકે. પત્ની હેરાનગતિ અથવા દુર્વ્યવહારની ફરિયાદ કરે તેવા દરેક

કેસમાં ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૪૯૮-એનો યાંત્રિક રીતે અમલ કરી શકાય નહીં. ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમો ૫૦૬(૨) અને ૩૨૩ વિના કોઈ પ્રથમ માહિતી અહેવાલ પૂર્ણ થતો નથી. વૈવાહિક જીવનમાં આવતું દરેક એવું વર્તન કે જે બીજા પક્ષને કંટાળો પહોંચાડે, તે અનિવાર્ય રીતે ફૂરતા સમાન ગણાય એવું નથી. માત્ર ક્ષુદ્ર ચીડ, પતિ-પત્ની વચ્ચેના સામાન્ય ઝઘડા, જે દૈનિક વૈવાહિક જીવનમાં બનતા હોય છે, તે પણ ફૂરતા ગણાય એવું નથી.

૩૨. લોર્ડ ડેનિંગે, કાસલેક્સ્ટ્રી વિ. કાસલેક્સ્ટ્રી (૧૯૫૦) ૨ ઓલ ઈ.આર.

૩૯૮ નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું:-

જ્યારે વર્તન એક વ્યક્તિ દ્વારા બીજી વ્યક્તિ વિરુદ્ધ કરવામાં આવેલી પ્રત્યક્ષ ક્રિયામાં સમાયેલું હોય, ત્યારે, ભલે બીજી વ્યક્તિને ઈજા પહોંચાડવાની અથવા તેને દુઃખ પહોંચાડવાની કોઈ ઈચ્છા ન હોય, તોય તે યોગ્ય રીતે બીજી વ્યક્તિને લક્ષ્ય કરીને કરવામાં આવ્યું હોવાનું કહી શકાય. આથી, તે સ્વભાવ, ભાવના અથવા તર્કવિરુદ્ધતાના એવા પ્રદર્શનમાં સમાયેલું હોઈ શકે છે, જેમાં એક વ્યક્તિ પોતાની જ લાગણીઓ વ્યક્ત કરે છે, બીજી વ્યક્તિને ઈજા પહોંચાડવાનો ઈરાદો રાખતી નથી, પરંતુ બીજી વ્યક્તિને એવો વિષય—એવું નિશાન—બનાવે છે, જેના મૂલ્યે તે ભાવનાનો ઉપશમ થાય છે.

જ્યારે ઈજા પહોંચાડવાનો આશય ન હોય, ત્યારે તેઓને ફૂરતા તરીકે માનવા યોગ્ય નથી, જો સુધી તે આરોગ્યને ઈજા પહોંચાડે છે તે સ્પષ્ટ અને નિર્વિવાદ રીતે સાબિત ન થાય જ્યારે વર્તન બીજા સામેની સીધી કાર્યવાહીરૂપ ન હોય, પરંતુ માત્ર એવું દુરાચરણ હોય કે જે પરોક્ષ રીતે તેને અથવા તેણીને અસર કરે, જેમ કે મધ્યપાનની લત, જુગાર, અથવા અપરાધ, ત્યારે તે બીજા સામે નિર્દેશિત છે એવું યોગ્ય રીતે ત્યારે જ કહી શકાય જ્યારે તે કૃત્ય, તે કરનાર વ્યક્તિની સ્વાર્થી

ઈચ્છાઓની તૃપ્તિ માટે જ નહીં, પરંતુ કોઈ અંશે બીજા વ્યક્તિને ઈજા પહોંચાડવાના અથવા તેને અથવા તેણીને દુઃખ પહોંચાડવાના આશયથી પણ કરવામાં આવ્યું હોય. એવો આશય તેના વર્તનના સ્વાભાવિક પરિણામમાંથી સહેલાઈથી અનુમાનિત થઈ શકે છે, ખાસ કરીને જ્યારે એક જીવનસાથી જાણે છે, અથવા તેનું ધ્યાન અગાઉથી જ દોરવામાં આવ્યું હોય કે તેના પરિણામો શું આવશે, અને છતાંય તે એવું કરે છે, અને તે બાબતે બેદરકાર તથા ઉદાસીન રહે છે કે તેનાથી બીજા જીવનસાથીને ક્લેશ થાય છે કે નહીં. જોકે, અદાલત એવો અનુમાન કાઢવા માટે બંધાયેલ નથી. કોઈ વ્યક્તિ પોતાના કૃત્યોના સ્વાભાવિક પરિણામો ઈચ્છે છે એવી ધારણા એવી છે કે જે કાઢી શકાય, પરંતુ અવશ્ય કાઢવી જ પડે એવી નથી. જો તમામ પરિસ્થિતિઓમાં તે યોગ્ય અનુમાન ન હોય, તો એવું અનુમાન કાઢવું જોઈએ નહીં. આ પ્રકારના કેસોમાં, જો બીજા વ્યક્તિને ઈજા પહોંચાડવાની અથવા દુઃખ આપવાની કોઈ ઈચ્છા ન હોય, તો નિર્દોષ પક્ષકારના ન્યાયસંગત વિરોધથી બીજા પક્ષકારમાં ઉપજતા આક્રોશ, જે પોતાને નિર્દોષ પક્ષકાર સામે વાસ્તવમાં અથવા શારીરિક રીતે નિર્દેશિત કૃત્યો અથવા શબ્દોમાં પ્રગટ કરે, ત્યારે જ એવું વર્તન ક્ષરતા બને છે.”

૩૩. વૈવાહિક બાબતોમાં ક્ષરતા શું બને છે તે બાબત અમેરિકન જ્યુરિસપ્રુડેન્સ ૨જ આવૃત્તિ ખંડ ૨૪ પાનું ૨૦૬ માં સવિસ્તર રીતે સમજાવવામાં આવી છે. તે આ પ્રમાણે છે:—

છૂટાછેડાના હેતુસર જે દુર્વર્તન અંગે ફરિયાદ કરવામાં આવી છે તે ક્ષરતા બને છે કે તેના સમકક્ષ છે કે નહીં, તેનો નિર્ણય મુખ્યત્વે તે કૃત્યોની ફરિયાદ કરનાર નિશ્ચિત વ્યક્તિ પર તેના થતા પ્રભાવના આધારે કરવામાં આવે છે. પ્રશ્ન એ નથી કે તે વર્તન કોઈ વિવેકી વ્યક્તિ અથવા

સરેરાશ કે સામાન્ય સંવેદનશીલતા ધરાવતી વ્યક્તિ માટે ફૂર ગણાય કે નહીં, પરંતુ પ્રશ્ન એ છે કે શું તે પીડિત જીવનસાથી પર એવો પ્રભાવ પેદા કરે છે કે નહીં. જે એક વ્યક્તિ માટે ફૂર હોઈ શકે તે બીજી વ્યક્તિ હસીને ટાળી શકે, અને જે કોઈ એક પરિસ્થિતિના સમૂહ હેઠળ કોઈ વ્યક્તિ માટે ફૂર ન ગણાય તે બીજી પરિસ્થિતિના સમૂહ હેઠળ અતિશય ફૂરતા બની શકે.

૩૪. ઉપરોક્ત કારણોને આધારે, હું ઠરાવું છું કે જ્યાં સુધી અરજદારો ક્રમાંક ૨ થી ૬ નો સંબંધ છે, ત્યાં સુધી ફોજદારી કાર્યવાહી ચાલુ રાખવાની મંજૂરી આપવામાં આવે તો તે કાયદાકીય પ્રક્રિયાનો દુરુપયોગ અને ન્યાયનો ઉપહાસ સિવાય બીજું કંઈ નહીં ગણાય. આ એવો યોગ્ય કેસ છે જેમાં સંહિતાની કલમ ૪૮૨ હેઠળની મૂળભૂત સત્તાનો ઉપયોગ કરીને, અરજદારો ક્રમાંક ૨ થી ૬ ના સંબંધમાં એફ.આઈ.આર. અને આરોપપત્ર રદ કરવામાં આવવું જોઈએ.

૩૫. અરજી સફળ થાય છે અને તે અનુસાર આંશિક રીતે મંજૂર કરવામાં આવે છે. પડરા પોલીસ સ્ટેશન, બરોડા સમક્ષ નોંધાયેલ સી.આર. નં. ૧-૨૫૪/૦૮ ની એફ.આઈ.આર. તથા ચાર્જશીટ નં. ૩૨/૦૮, અરજદારો નં. ૨ થી ૬ ના સંબંધમાં જ્યાં સુધી પ્રશ્ન છે ત્યાં સુધી, રદ કરવામાં આવે તેવો આદેશ કરવામાં આવે છે. ઉપરોક્ત હદ સુધી નિયમને સંપૂર્ણ કરવામાં આવે છે.

(ન્યાયાધીશ – જે.બી. પારડીવાળા,)

*This judgment has been translated using AI Tool
– M/s. Hyperlink E-Solutions Pvt. Ltd.*

અસ્વીકરણઃ સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદીત આ ચુકાદા / હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહીં. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો / હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his / her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.
